

DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Luffy Katalin

„Temető Jajjokan kezdtem én”

*Beszédmód és íráshasználat az erdélyi fejedelemsválság
idején*

DE Bölcsészettudományi Kar

2008

1. Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

Dolgozatomban az erdélyi fejedelemsválság idején működő kálvinista szerzők írásait vizsgálom, azzal a céllal, hogy a szoros szövegolvasás során közelebb jussak beszédmódjuk és íráshasználatuk megértéséhez. A puritanizmus kiemelt szempontot kínált a vizsgálandó szövegkorpusz kialakításakor: egy viszonylag jól körülhatárolhatónak tűnő szövegegyüttest tételezett fel. Főleg tehát azokkal a szerzőkkel foglalkozom, akiket a hivatalos egyháztörténeti besorolás a puritán táborhoz tartozókként ismert el.

Az idő- és térbeli határok megvonása mellett műfaji szűkítést is kellett tennem, és ez volt a másik fontos vezérelv, amely mentén az ekkor íródott szöveget olvastam. A dolgozat legfontosabb forráscsoportját a különféle események, reprezentációs alkalmak során elhangzott majd kinyomtatott prédikációk képezik, de természetesen a vizsgálat során nem mondhattam le olyan szövegekről sem, amelyek ezeknek a beszédeknek kontextust teremtenek. Ezeket a sokszor egészen más típusú, esetenként műfajú írásokat a prédikációk olvasásához kontrollanyagként használhattam, vagy a kor elméleti megfontolásainak lényegével való szembesítésre adtak lehetőséget. Ilyenformán a prédikációk mellé egy sor igen változatos szövegtípust vontam be a vizsgálatba: különféle kötetek praelimináriáit, hitvallásokat, kegyességi iratokat, a praeceptum irodalmat, retorikákat, homiletikákat, az egyházi rendtartás gyakorlati előírásait tartalmazó ágendákat, valamint – éppen a műfaji kérdés megválaszolásához bevont – különféle szerzők által írt magyar és latin nyelvű orációkat. Egyes történetírók szövegeire való reflektálást azokon a pontokon tartottam fontosnak, amelyek a prédikációknak kifejezetten a politikai események felőli olvasatát engedték meg. A vizsgálatot nagy mértékben sarkossá tette volna, ha a szövegeket környezetükből kiragadottan, csak saját szerzőjük viszonylatában, elmondásuk, megírásuk történelmi idejének és egymáshoz való kapcsolódásaiknak figyelembe vétele nélkül tettem volna meg. Így láttam megteremthetőnek egy olyan kontextust, amely értelmezési keretét képezhette egy ilyen beszédmód- és íráshasználati elemzésnek.

A dolgozat címével kívántam jelezni, hogy kiemelt alakja Medgyesi Pál. Az értekezés egyes fejezeteiben való folyamatos visszatérését a korszakban betöltött kimagasló helye is megköveteli. Bár irodalomtörténeti közhely az ő fontos szerepének hangsúlyozása és Bán Imre sürgető felszólítása óta eltelt évtizedekben sok adósságát lerótt a puritanizmus-kutatás, Medgyesi hatásának feltérképezésén is sokat finomított, törleszteniivaló még mindig bőven van. Medgyesi

prédikációinak vizsgálata pedig éppen azt mutatja, hogy elsősorban az ő nevéhez köthető egy új típusú prózastílus kialakulása, amelynek hatásait már közvetlen kortársainál is megfigyelhetjük. Az ő prédikációinak beszédmódjával és íráshasználatával rokon szerzőket igyekeztem számbavenni az értekezésben, így láttam lehetőséget egy olyan korpussszal való szembesítésre és összevetésre, amelyet sok tekintetben a megszólalás egységessége jellemez.

Az értekezés alapvetően nyomtatott források vizsgálatán alapul ugyan, ezeket egészíti ki a könyvtári és levéltári kutatásaim során előbukkant néhány dokumentum, amely filológiai és irodalomtörténeti szempontból is új információkat kínál. Közülük a legfontosabbnak ítélteteket közlöm a dolgozat függelékében.

2. Az alkalmazott módszerek vázolása

Az irodalomtörténetírás módszerei és elképzelései közül, az ezek körül zajló vitákban legmeggyőzőbbnek és a szövegelemzés során a legalkalmazhatóbbnak a Takáts Józsefhez kötődő elsődleges kontextus elmélete¹ tűnt: olyan rekonstrukciós művelethez kínál szempontokat, amelyek érvényesítése az elméleti alapvetésen túl az elemzés céljához legközelebb vezethet, sőt, ezt magában is hordozza. Értekezésemben tehát történeti vizsgálódásra vállalkoztam, azokat a szövegszerkesztési és beszédmódbeli konvenciókat kerestem, amelyek nemcsak a szöveg írását szabták meg, hanem befogadását is irányítani kívánták, kívánhatták. Takáts József igen meggyőzően írja, hogy a konvencióhoz nemcsak a művek tartoznak, hanem emberek közösségei is.² Ezt az állítást nagyban igazolják vizsgált korszakom szövegei is: hiszen éppen ekkor lehetünk tanúi annak a folyamatnak, ahogyan egy egyházpolitikailag kisebbségnek számító közösség tagjai olyan nyelvet találtak, amelynek használata szinte kényszerítő erejűvé vált a nyilvános megszólalásban, legalábbis annak bizonyos típusaiban. Természetesen nem gondolom, hogy ez valamiféle teljesen új találmány lenne, azt viszont mindenképpen, hogy olyan íráshasználatot, beszédmódot ötvöztek, alakítottak ki, amelynek variálhatóságát a legszélesebbre tárva, így kontextusbeli kötöttségei mellett éppen attól való függetlensége mutatkozhat meg. Ebben rejlik

¹ TAKÁTS József, *Nyolc év az elsődleges kontextus mellett*, 316–324 = ItK 2001/3–4, Uő, *Az irodalomtörténet-írással kapcsolatos meggyőződéseimről* = ItK, 2003/6729–741, uő, *Ismerős idegen terep. Irodalomtörténeti tanulmányok és bírálatok* című kötetében szereplő tanulmányokban. Bp., 2007.

² TAKÁTS, 2007, 19.

ennek a beszédmódnak az ereje és éppen ezért válhatott sok tekintetben évszázadokra meghatározóvá, nemcsak az olyan populáris műfajokban, mint a prédikáció. Ez az alapvetően történeti megközelítés tehát magában foglalja a teológiai, historiográfiai és társadalomszervezési, ill. (közvetve) politikai elvek és meggyőződések felmérését, hiszen ezek mentén látszik csak felvázolhatónak az az ismeretelméleti háló és kulturális kontextus, amelyben a szövegek értelmezhetőkké válhatnak. Arra törekedtem tehát a kontextuális irodalomtörténeti szempontok érvényesítésekor, hogy a megkerülhetetlenül rekonstrukciós műveletek eredményeképpen előállított elsődleges, történeti kontextus minél tágabb keretek közötti mozgásra adjon lehetőséget.

A dolgozat öt nagy fejezete eltérő fókuszú szövegelemzésen alapul, a fejezetek tulajdonképpen esettanulmányoknak is tekinthetők abban, ahogyan más és más domináns vizsgálati szempontot jelölnek ki, ennek megfelelően az alkalmazott módszerek is alakulnak, igyekezvén figyelembe venni a korszak praeceptum irodalmának tanításait is: a (kora újkori) történet-elméletek, vagy a műfaji problémák tárgyalásának kereteit biztosító retorikák nemcsak egy-egy jelenség azonosításában segítettek, hanem az értelmezői nyelv megtalálásában is.

3. Az értekezés eredményei

Az első, tulajdonképpen bevezető fejezetben a puritanizmus historiográfiai tárgyalása kapcsán (*A puritanizmus-kutatás kérdései az irodalom- és egyháztörténetben*) annak feltárására vállalkoztam, hogyan függött össze a sokféleképpen értett puritanizmus a Medgyesi-kép alakulásának történetével, valamint, hogy kik, hogyan és mivel járultak hozzá a Medgyesi-portré megrajzolásához. A különböző korszakokban született, sokszor igen eltérő értékeléseket azért is mérem Medgyesi Pál szerepének helyezéseim, mert az ő neve már-már a terminus technicus erejével bír a puritanizmus historiográfiájában. Az érdekel, hogy mikor, milyen szemléleti, eszmetörténeti háttérre, vagy ideológiai kényszerre vezethető vissza Medgyesi írásai vagy publikus megnyilvánulásai egy-egy mozzanatának előtérbe helyezése vagy éppen elfeledése? Az áttekintés azt az előfeltevést igazolta, hogy a mozgalom különféle értelmezései nem függetleníthetők attól a korszaktól (és sokszor ideológiáktól, amelyek uralkodóak, netán éppen

kötelezőek voltak), amelyben megfogalmazódtak, még akkor is, ha az egyidőben keletkezett értékelések közötti árnyalatok igen más irányokat mutathatnak.

A szónoki pozíció elemzése (II. fejezet, *A puritánus szónoki pozíció*) a puritán kommunikációs stratégiák megértéséhez vezet közelebb, az argumentatív sémák, a toposzképződés- és használat módozataiba is betekintést enged. Ebben a két nagyobb részből álló fejezetben Medgyesi és Báthori Mihály lesz a példája annak, hogy politikai események valamint a személyes életben történő változások során miként alakul az igehirdetői szerepkör. A prófétasághoz való viszonyulásnak szónoki identitásképző ereje tapintható ki e két szerző írásaiban. Bár a szónoki ideálokkal kapcsolatosan hasonló elképzeléseket képvisel és Báthori, megvalósulásaikban a különbségek is kitapinthatóak. A szónoki szerepkör erős összefüggéseket mutat a történelem menetéről vallott meggyőződéseikkel. A templomi beszédekben a jelen történéseinek értelmezésére vállalkozó prédikátorok önszemléletét is alakítja hermeneutikai feladatuk, Medgyesi esetében az a pillanat is megragadható, amikor egy igen személyes vallomásban saját életére is vonatkoztatja azt a történelem-koncepciót, amelyet addig a nemzet múltja, jelene és jövője kapcsán tanított hallgatóságának. Próféciái beteljesülését látja önmaga sorsában is megtörténni, ez pedig szónoki pozícióját is alapjaiban átalakítja: a prófétaság számára így nem egyszerűen szerep, hanem ennél több, hitvallás. A próféciába vetett hit beteljesülésének immár nemcsak tudata, hanem (saját sorsában is érzékelt) tapasztalata meggyőzően bizonyítja, hogy az ótestementumi próféták számára nemcsak feladatokat szabnak, ezeknek a feladatoknak a vállalása és teljesítése pedig sorsát is meghatározza. Éppen ezért Medgyesi míg nyomdokaikat követi, mély meggyőződéssel jut el addig, hogy a prófétaság önértésével egyenlővé válik. Medgyesi tanításainak, valamint értelmezői nyelvének, nemcsak prédikátortársai körében gyakorolt nagy hatását leginkább Szalárdi munkájával példázhattam.

A fejedemi szék körüli leghevesebb harcokban Rhédey Ferenc mellett álló Báthori Mihály kötete a szónoki pozíció kérdései mellett a politikai véleménytolmácsolás és formálás elemzésére is lehetőséget nyújt. A mélységesen Barcsai ellenes propagandát folytató Báthori politikai meggyőződéseit vallási argumentumok mellett, más, a fikció körébe sorolható példával támasztja alá. A románság támogatására is számító Barcsai ellen felhozott „álomlátás” történetével az idegenség rémének felélesztését is célozza. A történet imagológiai vonatkozásai nem hagynak kétséget afelől, hogy annak a népnek a támogatottjától, amelyet a legdurvább jelzőkkel (hazug, csalárd, stb.) ruház fel, Báthori nem remélheti az erdélyi állapotok megoldását. A prófétai

szerepkör vállalását jelzi már kötetének címadásával is, erre nemcsak hivatala jogosítja fel, hanem annak a nyilvánosságnak köre is, amely a Barcsai ellenes hangulat alapozásához és fenntartásához kíván hozzájárulni. Az ebben az első fejezetben megfigyelt íráshasználati és beszédmódbeli sajátosságokat a protestáns táboron belül a puritán táborhoz szorosan kötődőnek vélem.

Arra, hogy mit is jelent ez a puritánus „sajátosság”, mit jelenthetett puritánus szerzőnek lenni, egyáltalán ki tekinthető annak, a harmadik fejezetben kísérlem meg a válaszadást (*Puritán elmélet, puritán gyakorlat*).

Mivel a puritanizmus fogalmának meghatározása nem egyszerű feladat, hiszen a kutatásában érdekelt különféle diszciplínák felől más-más vizsgálati szempontok jelölhetők ki, így más és más aspektusaira helyeződhet a hangsúly, más és más hangsúlyú definíciót eredményezve. A puritanizmusnak ezért nem a különféle megközelítések alapján megfogalmazott meghatározásaiból indultam ki, hanem a puritanizmus korabeli értelmezéseit felhasználva, a bennük megfogalmazódó elvárásrendszer elemeit feltárva (amelyek a vallás gyakorlatának kérdéseit érintik elsősorban, de igen fontosak azok a vonatkozásai is, ahogyan ezek a szövegalkotásban, beszédmódban is mutatják meg hatásukat) mutattam be ezek alkalmazását a prédikációkon. Ez az elvárásrendszer kevésbé érinti az egyházpolitikai kérdéseket. A vizsgált prédikációk többnyire helyhez és alkalomhoz kötöttek, s a morális és vallási elvárások változatlanok maradnak, az elhagyandó bűnök más hangsúlyozást nyerhetnek az egyes szövegekben. Az elvárásokból világosan kiderül, hogy a puritánok az egyéni lelki életre való odafigyelést éppolyan fontosnak tartották, mint az egyénnek a közösséggel szembeni feladatait. Az egymás iránti felelősség olyan szociális érzékenységről is tanúskodik, amely a társadalmi berendezkedés egészét érinti, időbelisége pedig messze túlmutat a jelenen, a feladatok teljesítésének (vagy éppen elhanyagolásának) hatásai a közösség legtávolabbi jövőjének meghatározói. Éppen ezért a megtérés parancsa egyszerre implicálja a közösséggel sokszor szinonim fogalomként használt nemzet romlását okozó bűnök felsorolását és a teljesítendő feladatok körének behatárolását. A puritánus prózastílus alapján tehát funkcionális prózastílus.³ Funkcionális, mert a szövegalkotásban oly módon kívánta elérni a kognitív ismeretek átadását, hogy közben az emocionális hatáskeltés teljes eszköztárát is bevetette. Mindez pedig Erdélyben

³ KECSKEMÉTI Gábor, *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet. A magyar nyelvű halotti beszéd a 17. században*, Bp., 1998, 92.

egy olyan időszakban történt, amelynek eseményeit „második Mohácsként” emlegették már a kortársak is, ezért a puritánusok elvárásainak, a kiszabott feladatoknak egészen más hangsúlyokat is adhattak: itt nemcsak az egyéni üdvözülés bizonyításáról van szó, hanem a fenn/megmaradás biztosításáról is. A közélet eseményei iránt érdeklődő protestáns prédikátorok kialakították az ennek megfelelő beszéd módját is. Azzal a közvetlenséggel párhuzamosan, amellyel a „profán” eseményekhez nyúltak, kialakult a róla való beszédnek a távolító, általánosító formája: így a magyarázat- és értelemkeresés igényéből megörökített eseményről sokszor csakis úgy lehetett beszélni, hogy az esemény túlmutasson önmagán, olyan beállításba kerüljön, amelyben „rejtett” üzenettel ruházódik fel. Ezt az üzenetet pedig azáltal „kapja” egy-egy esemény, hogy isteni terv részeként, eszközként, intő jeleként értik, miközben ennek hite természetszerűen szabja meg az értelmezés keretét és nyelvét.

A szövegelemzésből levonható konklúziókat újabb szövegekre való kitekintésben láttam a leginkább megfogalmazhatónak. Az egyháztörténetileg ortodoxként besorolt Veréczi Ferenc egyik temetési beszédének elemzése a puritán-ortodox merev szétválasztása ellen felhozott érv kíván lenni, ez a szöveg azt mutatja, hogy azok a puritán szövegalkotói elvek és módszerek nem feltétlenül csak az ehhez a táborhoz tartozók megszólalásának sajátossága volt. A szoros forrásolvasás ebben az esetben az egyház- és eszmetörténeti megközelítések értékeléseit is módosíthatja.

A másik példa, egy eddig ismeretlen RMK, Miskolczi Szenczi János magyar nyelvű orációja, akinek szerzőjéről tulajdonképpen semmit nem tud a szakirodalom, így Veréczihez hasonló előzetes elvárásokat, elfogultságokat nem konnotálhat. A szöveg erőteljesen puritánus sajátosságai azt az erős gyanút fogalmaztathatják meg az olvasóban, hogy talán újabb puritán szerzőre találtunk. De ennél talán sokkal fontosabb, hogy ennek a szövegnek az előkerülésével olyan szerzőt fedezhetünk fel, aki abba az erős kultúrkritikát gyakorlók sorába illeszthető be, amely Sárospatakon Comeniustól, Erdélyben pedig Apáczaitól kapott lendületet, és olyan nyelven szólalt meg, amely a puritánok nyomán vált a 17. század második felére-végére az „értelmes beszéd” feltételévé, ez pedig olyannyira „hivatalossá” vált, hogy sokszor az újítónak nevezett tábor ellenzői is ezen a nyelven szólaltak meg.

Dolgozatom első három fejezete alapján jutottam el arra a következtetésre, hogy a vizsgált időszak politikai eseményeit tragikus sorsfordulókként megélt kortársak számára az írásos megnyilatkozás felelőssége a közösségformálás tétjét is magában hordozta. Miközben a közösség

megmentésének módozatait keresték, a nemzet túlélésének módjaira tanítottak. A szövegek tehát történetfilozófiai olvasatukat is megkívánják, ennek keretében pedig a nemzeti identitásra, önszemléltre vonatkozóan fogalmazhatók meg következtetések.

A negyedik fejezetben (*A nemzet metaforái Medgyesi Pál műveiben*) ezért a puritánus beszédmód politikai vetületét fogalomelemző módszerrel vizsgálom, azt keresem, hogy az írásokból kiolvasható (legalább) háromféle közönség/közösség (az ország, a nemzet, a nép, stb.) milyen tartalmakat fednek, fedhetnek: vagyis a prédikátorok nemzet, stb. megszólításai kire/kikre vonatkoztathatók, hiszen ezek potenciális közönségüket is megjelölték, miközben folyamatosan átformálására törekedtek, úgy, hogy közben magukénak és részesüknek mutatják ezt a (fiktív) közösséget. A fogalomalkotás mechanizmusának feltárásához egy reprezentatív szerzőt emeltem ki, Medgyesi Pált, az ő nemzettel kapcsolatos metaforái képezik itt a vizsgálat tárgyát. Medgyesi prédikációi, mint más kortársaié is, ahogyan ezt pl. Báthori Mihály beszédei is mutatják, fontos politikai tartalmakat, üzeneteket hordoznak. Lévén, hogy minden politikai diskurzust meghatároz a benne használt metaforika és toposzkészlet,⁴ egy fogalom köré épített metaforaháló felfejtésével a fogalom legkülönbözőbb tartalmi mutatóknak meg.

A metaforákat nem nyelvdíszítő retorikai alakzatként értelmezem, hanem a gondolkodás univerzáléjainak. A metaforát mint a gondolkodás és megismerés eszközét tekintem, mint a környező világ nyelvi reprezentációját, működése logikája megértésében a kognitív grammatikák segítettek. Eszerint a metafora a kognitív folyamatoknak az a sajátossága, amely nyelvi szinten is kitapintható, a nyelvi kifejezésen túl pedig fontos tulajdonsága az érzelmi viszonyulás irányítása a metaforikusan használt fogalommal szemben.⁵

A korszak prédikátorainál előforduló nemzet fogalma tartalmi bonyolultságában egységes képet mutat, és ritkán feleltethető meg a vonatkozó, pontos tartalmakkal és határvonalakkal bíró rokon latin terminusoknak (*natio*, *populus*, *gens*, *patria*). Medgyesi nemzetmetaforáinak vizsgálata azt is mutatja, hogy egy szerző művein belül is ez a sokféle értelemben használt fogalom tartalmi összetevői a legkülönbözőbb változatokat fedheti le, vagyis egy szerző művein belül is kitapinthatóak azok a diszkontinuus pontok, amelyek az egységes fogalomtörténettől térítenek el. A változatosság okát elsősorban az érzelmi irányítás eltérő céljaiban látom

⁴ BENE Sándor, *Eszmetörténet és irodalomtörténet. A magyar politikai hagyomány kutatása* = BUKSz, 2007, 51.

⁵ SZILÁGYI N. Sándor, *Hogyan teremtsünk világot? Rávezetés a nyelvi világ vizsgálatára*, Kolozsvár, 1996, 56.

megragadhatónak, amelyet természetyszerűen befolyásol a beszéd elhangzásnak alkalma. Ezeknek a metaforikus szerkezeteknek a megfejthetősége és lefordíthatósága Medgyesinél, próféciai beteljesülésének egyre erősebb tapasztalatai során, a nemzet fogalmi bonyolultságát is eredményezik: utolsó kötetében szinte nem fordul elő a nemzet kifejezés anélkül, hogy ne fedné egyszerre a natio, populus és patria tartalmait. A fogalomnak ez a széttartása pedig egyértelműen az érzelmi irányítás szándékával van összefüggésben: az ország megmaradását népének megtérésétől várja, csak ez lehet a biztosítéka a nemzet túlélésének.

Tematikusan az értekezés utolsó fejezete őrzi leginkább kutatásaim elindulását (*Műfajhasználat és reprezentáció főúri temetéseken*). A 17. századi halotti beszédek tanulmányozása során jutottam el arra a megállapításra, hogy a szorosan vett műfajtörténeten belül, a szélesebb kontextus figyelembe vétele nélkül nem lehet megoldani e szövegek műfaji problémáit sem. Így amikor a temetési prédikáció és oráció műfaji kérdéseivel néztem szembe, először is arra kellett választ találnom, hogy mennyiben állítható fel szigorú műfaji distinkció, illetve hogyan viszonyulnak egymáshoz a más nyelveken írt, azonos műfajú szövegek, vagyis működik-e valamiféle nyelvi determinizmus az azonos műfajú szövegek esetében, és nem utolsósorban, mennyire határozza meg az elhunyt személye a fölötté mondott beszédet, vagyis a reprezentáció milyen szövegtípusokat követel meg, illetve milyen szövegépítkezési módokat preferál. Lévé, hogy a műfaj nem önmagában való dolog, szerző–befogadó–szituáció kontextusán belül értelmezhető, szoros szövegelemzéssel variabilitásuk, relativitásuk mutatható ki, éppen az, ami az éppen adott sajátos beszédshituációhoz köti. A választott szöveganyag tehát az erdélyi főúri reprezentáció kérdéseivel van szoros összhangban, efelől láttam a műfaji elemzést is a leginkább megfoghatónak. Ezért olyan szövegkorpusz összeállítására vállalkoztam, amelyben kiemelten fontos tényező az elhunyt társadalmi rangja, státusa. A halotti beszédírás szokását, a szövegszerkesztés szabályszerűségeit olyan keretek között láttam a leginkább vizsgálhatónak, amikor egy szerzőnek különféle alkalmakkor, temetéseken (akkor is, ha nem a főrendűek első sorához tartozók fölött), szerencsés esetben két nyelven – latinul és magyarul – elmondott beszédeit vethettem össze. Ezen szempontok során körvonalazódott az a szövegkorpusz, amely a négy, Erdély életében meghatározó szereppel bíró főrangú temetésén elhangzott beszédek fogja össze: négy kötetre összpontosítok, a Rhédey Ferenc, Bocskai István, I. Rákóczi Ferenc és a Báthori Zsófia temetésén elhangzott szövegekre. A szöveganyag tekintetében új forrás Pósa János magyar nyelvű, kéziratban maradt orációja. A szövegek

szezőinek viszonylatában többszörösen összetett szövegháló is kibontható: azontúl, hogy az egyes szerzők a négy főrangú elhunyt közül legalább kettő fölött beszéltek (mint például Pósházi János, aki Rhédei Ferenc és Bocskai István felett egyaránt orált), s a vizsgálat így kiterjeszthető más rendű és rangú elhunytak temetési beszédeire is (mint Porcsalmi András esete, akinek a Bocskai István és a Kovásznai Péter kolozsvári püspök fölött mondott prédikációit ismerjük), vagy a temetési beszéd műfajához való viszonyulás alkalmakhoz köthető változása is lemérhető (mint Görgei Pálnál, aki Rhédei Ferenc és Bocskai István felett mondott prédikációt), ezentúl pedig a műfaj és a nyelv kapcsolata is megvizsgálható egy szerző írásainak vonatkozásában (Pósházi János latin orációi és a Wér Krisztina temetésére írt magyar orációja). Az I. Rákóczi Ferenc és a Báthori Zsófia temetésén elhangzott szövegek bevonásának két okát látom: egyfelől mivel a katolikus főúri reprezentáció működésére világítanak rá, egyfajta kontrollként alkalmazhatók a protestáns főúri reprezentációhoz, műfajkezelési és -használati módhoz, másfelől ezekben az esetekben is találkozhatunk visszatérő szónokkal: Kiss Imre mindkét temetésen prédikált.

A vizsgálat korabeli elméleti keretét egyrészt az egyházi előírásokat közreadó ágendáknak a temetésre vonatkozó utasításaiban kerestem, amelyek ennek a a korpusznak az egyházi szempontból releváns részeit (tartalom, felépítés, stb. vonatkozásában) szabályoz(hat)ták. Nemcsak a műfaji kérdésekben segítettek eligazodni a retorikák vonatkozó részei, amelyek, miközben a betartandó szabályokat sorolják, az adott alkalomhoz való alkalmazkodást is hangsúlyozzák, ezáltal pedig az egyéni építkezésnek engedett terepet is megmutatják. A fejezet konklúziójaként azt fogalmazhattam meg, hogy az erős műfaji distinkciókkal igen óvatosan kell bánni. A 17. században nyomon követhető műfaji keveredés, politikai és publicisztikai kiaknázhatóságuk teremtette meg az új műfajok létrejöttének lehetőségét, illetve nyitotta meg az utat a politikai, filozófiai, természettudományi, stb. értekezés felé.

A dolgozat Függelékében közlöm a nagybányai levéltárban talált Medgyesi életére vonatkozó új adatokat, valamint Pósházi János mindeddig közöletlen magyar nyelvű orációját.

Az értekezésben folytatott szoros szövegolvasással végzett történeti vizsgálódás során talán sikerült bemutatni azokat a szövegszerkesztési és beszédmódbeli konvenciókat, amelyek – nem kizárólagosan ugyan, de – a puritánus táborhoz tartozók többségét jellemzik; azt a konvenciórendszert, amely a korban szinte általánosan érvényes íráshasználati módnak tekinthető. Ezek a konvencióvá váló szokások és eljárások egyaránt szabták meg a szöveg írását

és jelölték ki az írás tárgyául választható témákat, emellett pedig befogadását is irányítani kívánták, kívánhatták. A puritánusok populáris diskurzusának vizsgálata azt mutatta meg, hogy miképpen váltak kommunikációs leleményeik egy intenzívebb társadalmi érintkezés feltételeivé. A puritán szerzők sikerének (egyik) feltétele tehát abban keresendő, hogy olyan új nyilvános teret formáltak meg, amelynek nem a politikai vagy társadalmi rend függvényében lehetett szereplőivé válni, hiszen ennek – legalábbis látszólag – ők maguk kizárólag vallási-morális feltételeket szabtak. Ebben az időben a prédikáció célja már nem egyszerűen igemagyarázat, nem az igemagyarázat alakítja a gondolatmenet gerincét, hanem éppen az igemagyarázatot igazítják kívülről vett témák, gondolatok értelmezésére. Ennek megfelelően olyan populáris diskurzust teremtettek, amelynek ereje éppen a közösségformálás nem titkolt céljában van. A prédikáció így olyan többletet nyer, amelyet a műfaji definíciókat összefoglaló homiletikák nem tárgyalnak, s ez az elmozdulás a politikai beszédmód egy válfajának képviselőjében fogható meg.

4. Publikációk az értekezés témaköréből

1. Medgyesi Pál és prédikációi: Prédikátori attitűd a Rákócziak udvarában. *It* 32, 2001, 186-209.
2. „A’kik életekkel, erkölcsökkel építenek és tanítanak”. Puritán elvárások az 1660-68 közötti alkalmi beszédekben. In: Gábor Csilla – Selyem Zsuzsa (szerk.): *Kegyesség, kultusz, távolítás. Irodalomtudományi tanulmányok*. Kolozsvár, Scientia, 2002, 37-71.
3. Nemzeti propaganda és publicisztika lehetőségei a XVII. századi Erdélyben. Báthori Mihály Hangos Trombitája. In: Gábor Csilla, szerk.: *Devóciók, történelmek, identitások*. Kolozsvár, Scientia, 2004, 105-135.
4. „Az igaz Magyar módon való szólás” Medgyesi Pálnál. In: Péntek János, szerk.: *Magyarul megszólaló tudomány*. Apáczai Enciklopédiájának ösztönzése és példája a magyar tudományos nyelv és stílus megteremtésében. Budapest, Lucidus, 2004, 30-48.

5. Változatok a temetési beszédre. Rhédey Ferenc búcsúztatása. In: Gábor Csilla, szerk.: *Mindennemű dolgok változása. Hagyományok, források, távlatok*. Kolozsvár, Komp-Press – Korunk Baráti Társaság, 2004, 139-155.
6. Variațiile discursului funerar – Predicile rostite la mormântul lui Ferenc Rhédey. In: Viorica Sânrănian, István Király, ed.: *Hermenetica Bibliothecaria*. Antologie Philobiblon II.. Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană – Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, 2004, 373-388.
7. Mint valami aczél tükörben élőven láttatom – A nemzet metaforái Medgyesi Pál műveiben. In: Gábor Csilla, szerk.: *A történetmondás rétegei a kora újkorban*. Kolozsvár, Scientia, 2005, 35-74.
8. Műfajhasználat és reprezentáció főúri temetéseken. In: Gábor Csilla, szerk.: *Szöveg-hagyomány és íráskultúra a korai újkorban*. Kolozsvár, Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság, 2007, 37-75.
9. Medgyesi Pál és a magyar puritanizmus. Historiográfia a kezdetektől az 1980-as évekig. In: Fazakas Gergely Tamás és Győri L. János, szerk.: *Medgyesi redivivus. Tanulmányok a 17. századi puritanizmusról*. Debrecen, Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, 2008, 15–31.
10. Medgyesi Pál útja 1660 után. In: Fazakas Gergely Tamás és Győri L. János, szerk.: *Medgyesi redivivus. Tanulmányok a 17. századi puritanizmusról*. Debrecen, Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, 2008, 238–245.